

INDEX071

AANGEVER VAN HET ECONOMISCHE DEBAT IN DE LEIDSE REGIO

1 februari 2016

Aart van Bochove	Blaauwberg
Rob Manders	Blaauwberg

www.blaauwberg.nl

In opdracht van het programmabureau Economie071

BLAAUWBERG
strategie ontwikkeling & kennis transfer

Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
2. Verantwoording van de Index	6
3. Hoe gaat het met de Leidse regio?	8
4. Hoe gaat het met Life Sciences & Health?	9
5. Hoe gaat het met Ondernemerschap en Jong talent?	11
6. Hoe gaat het met onderwijs en arbeidsmarkt?	14
7. Hoe gaat het met het vestigingsklimaat?	17
8. Hoe gaat het met de regiomarketing?	19
Appendix: Technische toelichting	20

1. Inleiding

Voor u ligt de '071 index 2015'. De index vat de ontwikkeling van de regionale economie in een enkel cijfer samen. Het cijfer heeft niet betrekking op de hele economie, maar alleen op dat deel dat de beleidspartners in het 071-gebied tot hun gezamenlijk terrein van actie hebben uitgeroepen. Dat is breed genoeg. De eerste editie van de index – die van 2014 – bevat uitgebreide definities en verantwoordingen. We zullen dat in deze editie wat minder uitbundig doen en verwijzen de fijnproevers naar de tekst van vorig jaar. Maar ook deze editie heeft drie 'opmerkingen vooraf' nodig. De eerste opmerking is inhoudelijk, de tweede gaat over de gebruikswaarde van de index, de derde over de samenstelling en status.

Eerst de inhoud. We zetten de ontwikkeling van de index sinds het ijk jaar 2008 op een rij, geflankeerd door die van de verwante Amsterdam City Index.

	Index 071	Amsterdam City Index
2005	-	100
2006	-	105
2007	-	111
2008	100	110
2009	105	111
2010	109	114
2011	111	117
2012	115	117
2013	120	118
2014	122	120
2015	125	-

De beide indexen zijn qua opbouw en gebruikswaarde goed met elkaar vergelijkbaar. En ze hebben allebei betrekking op een deel van het land dat er economisch robuust voor staat: de Amsterdamse binnenstad en de Leidse Agglomeratie, plus Katwijk. De gebieden zijn allebei goed door de crisis heen gekomen. Maar het tempo waarin, verschilt.

De Amsterdamse binnenstad is voor een flink deel afhankelijk van 'consumer industries': toerisme, bewinkeling, horeca, cultuur, cruisevaart. Dat zijn conjunctuurgevoelige sectoren. De stad heeft het goed gedaan, maar in het wankelende verloop van de index tussen 2007 en 2010 is goed zichtbaar dat de crisis weldegelijk een stempel heeft gedrukt. 2013 was voor Amsterdam een 'jubeljaar', met de heropening van alle grote musea na een langdurige sluiting. In de index is dat ook zichtbaar, met een sprongetje van twee punten in 2014.

De 071-index onttrekt zich – hele anders dan de Amsterdamse index - volledig aan het beeld van de conjunctuur. Wie de 071-reeks ziet, krijgt zelfs geen hint van een grote crisis. Het beeld is dat van een sprongsgewijze groei.

Nu is de 071-index samengesteld uit 40 parameters, verdeeld over 'manden'. Het grote verschil tussen de Amsterdam City index en die van 071 wordt uitgemaakt door een enkele mand: de mand 'life sciences & health'. Zonder die mand, zouden de beide indexen veel op elkaar lijken. De motor van de 'life sciences' is niet komen aanwaaien. Vanaf de vroege jaren 80 hebben bedrijven, overheden en kennisinstellingen gezamenlijk geïnvesteerd in het science&health complex. Dat was in

de vroege jaren een ongewis avontuur. Niemand had ervaring met de vorming van economische clusters. Leiden moest alles zelf uitvinden. Dat was des te meer een uitdaging, omdat de productietermijnen in de life sciences lang zijn en zich weinig aantrekken van de conjunctuur, het duurt jaren voor dat een nieuw medicijn uit de ontwikkel-, test- en autorisatiefase is. Nu de motor van het cluster eenmaal draait, is hij niet meer stil te krijgen. Life sciences zijn in een generatie tijd het bepalende onderdeel van de economische structuur geworden.

Zo bezien is de 071-index op dit moment vooral een ode aan de structuurversterking: kies je doelen voor de langere termijn en blijf er consistent in. Zo bouw je een duurzame regionale economie, die bestand is tegen conjuncturele tegenwind.

De *tweede opmerking* gaat over de gebruikswaarde van een index. Zo'n algemene conclusie als hierboven – zoek als beleidspartijen niet of in elk geval niet alleen naar korte termijn successen maar zet je kaarten vooral op economische structuurversterking – is nog wel plausibel. Maar het formuleren van meer specifieke aanbevelingen op basis van de index en de 40 achterliggende parameters, is een hachelijke zaak. Laten we als voorbeeld nemen de parameter van het aantal studenten aan het hoger onderwijs. Universiteiten concurreren met elkaar om studenten en steden of regio's concurreren met elkaar om jonge en goed opgeleide mensen aan zich te binden. Die concurrentie is een logisch gevolg van de vergrijzing: menselijk kapitaal wordt schaars. Het vermogen om jonge mensen - en vooral studenten – te acquireren, hoort daarom stellig thuis in een index. Maar hoe beïnvloedbaar is dat getal? Wat doet het leenstelsel met de belangstelling van jonge mensen om te gaan studeren? Hoe gevoelig zijn die jonge mensen voor publiciteit en voor modes? Hoeveel kun je als 071-partners eigenlijk doen aan die concurrentie? Altijd wel iets, natuurlijk; maar resultaatzekerheid bestaat niet.

De gebruikswaarde van de index is niet gelegen in het rechtstreeks vertalen van scores in beleidsacties. Een tegenvallende score op een parameter wil niet zeggen dat het beleid niet deugt. Het gaat steeds weer om de lange termijn. Als de index toen al had bestaan, hadden de life sciences in 1992 ongetwijfeld zeer slecht gescoord. Het grootste bedrijf van dat moment – Centocor – ging bijna failliet, na het missen van een cruciale toelatingsprocedure voor de Amerikaanse markt.

Het gaat bij de index om de gebruikswaarde voor het economisch debat. Over elke parameter is een analyse en een gesprek mogelijk. En dat is ook de bedoeling. In een kenniseconomie zijn de onderlinge relaties zeer ingewikkeld. Ze laten zich niet met een enkele wetmatigheid of met een wiskundige formule begrijpen. Permanente discussie en een permanente stroom van empirische inzichten is nodig om greep te houden op wat er gebeurt. De index brengt een groot aantal bronnen van informatie en kennis bij elkaar. Dat de index uiteindelijk in een eindcijfer uitmondt, is op de keper beschouwd vooral een 'gimmick', een mooie metafoor om de aandacht te trekken. Maar het gaat vooral om het gesprek dat er over gevoerd wordt.

De *derde opmerking* gaat over de samenstelling van de index. De vijf manden van de index – life sciences & health, ondernemerschap en jong talent, aansluiting onderwijs – arbeidsmarkt, vestigingsklimaat en regiomarketing – corresponderen met de vijf programmalijnen van de Economisch Agenda van het 071-gebied. De agenda valt niet samen met alles wat gebeurt in de regionale economie, maar bestrijkt er wel een groot deel van.

Onder de vijf manden zitten in totaal 40 parameters. Dat komt overeen met vergelijkbare indexen. Een aantal van 30 tot 50 parameters is genoeg om toevalstreffers uit te sluiten en is niet onwerkbaar veel. Natuurlijk kan getwist worden over de vraag of het juist deze 40 parameters moeten zijn en niet

een serie andere. Zoals in de vorige editie betoogd, is het niet alleen een kwestie van validiteit van de parameter (de parameter moet een reële betekenis hebben voor de mand), maar ook van 'bronstabiliteit'. En het is een bekend euvel in de statistiek: door het voortdurend veranderen van definities en rubriceringen is het maken van statistische vergelijkingen door de tijd heen vaak een lastige zaak. Het voornemen is om te werken met parameters die tenminste drie jaar lang stabiel zijn. En zelfs dat blijkt in de praktijk lastig. Enkele parameters uit de eerste editie van de Index zijn er helaas 'tussenuit gevallen' doordat gegevensleveranciers onverwacht zijn gestopt met de uitgave van deze gegevens of structurele wijzigingen in de definiëring en rubricering hebben doorgevoerd. Een kwestie van overmacht. De schade is overigens zeer beperkt, het gaat in alle gevallen om parameters van relatief klein gewicht.¹ De hoofddragers van de voorgaande Index blijken stabiele gegevensbronnen, waar we ook voor volgend jaar geen wijzigingen van verwachten. Hierna is de 071-index weer aan een evaluatie en bijstelling toe. De economie verandert snel en dat geldt ook voor de instrumenten om die economie te beschrijven.

¹ In de appendix treft u een technische toelichting op de Index aan, waarin de belangrijkste wijzigingen worden beschreven en de consequenties voor de methodiek. Inclusief een weergave van de gebruikte bronnen.

2. Verantwoording van de Index

In de editie 2015 van deze index is een gedetailleerde verantwoording van de opbouw en van de keuze van parameters opgenomen. We vatten die verantwoording in het kort samen.

In bestuur en beleid valt vaak de wens te horen om 'op cijfers' te sturen. Er is een vertrouwen dat cijfers een correct beeld geven van de werkelijkheid. Een sociaal of economisch analist werkt zelf veel met cijfers en weet wel beter: de constructie van cijfers zit vol met aannames, tellingen zijn niet compleet en verbanden zijn niet goed gelegd. Hoe meer een analist weet, hoe kritischer hij wordt met het 'serieus nemen' van de cijfers. Cijfers zijn benaderingen van de werkelijkheid. Zijn cijferuitkomsten niet plausibel en niet verklaarbaar, dan moet steeds overwogen worden om ze terzijde te leggen. De kans is groot dat niet de werkelijkheid, maar alleen de beschrijvende cijfers onverklaarbaar zijn. Een goede cijferproducent waarschuwt daar ook altijd voor. Het Centraal Plan Bureau komt regelmatig met zeer exacte berekeningen over de effecten van heel globale trends. Wie achter de berekeningen kijkt, ziet een baaierd aan keuzes, beperkingen en waarschuwingen. Maar het 'kwaad' is dan vaak al geschied: het eindcijfer gaat in het politieke discours een eigen leven leiden.

Tegelijkertijd zijn cijfers – mits doordacht geconstrueerd, plausibel en verklaarbaar - nuttige hulpmiddelen in het bundelen van aandacht en in het beschrijven van trends. Zo moet ook deze index begrepen worden. Deze index heeft geen waarheidsaanspraak, simpelweg omdat er geen 'waar' of finaal woord te spreken valt over de regionale economie. Het gaat ook niet om het ontlenen van 'targets' aan een index of om het ter verantwoording roepen van beleidsactoren bij tegenvallende scores.

De index heeft wel de pretentie om met een compacte dataset het economisch debat te ondersteunen, houvast te geven en slimme vragen op te roepen. Een index is niet het einde, maar het begin van een discussie. In de kern geldt dat voor alle economische modellen, ook modellen met een mathematische grondslag.

Bij de constructie van deze index hebben we enkele eenvoudige regels gehanteerd:

- Een veelheid van parameters. Achter elke parameter staan bronnen en eigenlijk zit in elke bron wel een vorm van vervuiling of 'bias', een oorzaak van fouten in de telling of ongerijmdheden in de definitie. Hoe meer parameters, hoe meer de 'vervuiling' zichzelf neutraliseert. Een index op basis van zes of zeven parameters is niet evenwichtig genoeg; hoe groter het aantal, hoe kleiner de kans op vertekeningen.
- Bronstabiliteit. De bron van elke afzonderlijke parameter moet geloofwaardig zijn en tenminste een aantal jaren meegaan. Een eenmalige meting werkt niet: je kunt niet vergelijken.
- Terughoudend met data op basis van opinies. Een survey of opinieonderzoek lijkt een interessante bron: meningen van economische actoren bepalen immers mede het economisch klimaat. En er zijn heel veel opinieonderzoeken. Maar als databron zijn ze vaak niet bruikbaar. De steekproef is vervuild, de 'non-respons' is soms enorm, de vraagstelling onzuiver, het korte termijn sentiment allesbepalend. Opinieonderzoeken bepalen 'headlines', geen 'trendlines'.

- 'Peer group reviewing'. De keuze van de parameters en hun onderlinge gewicht in de index is voorgelegd aan een flink aantal regiodeskundigen. Uiteindelijk is dat de manier waarop ook in het wetenschappelijk forum besluiten worden genomen: maak je stelling transparant, stel 'm open voor kritiek en voer er een debat over.

Het resultaat is deze index: een plausibele verbeelding van de 'trendlines' in de kenniseconomie van het 071-gebied.

3. Hoe gaat het met de Leidse regio?

Onderstaande de indexcijfers per 'mandje'. We hanteren eenzelfde gewing als in de vorige Index071 is gebruikt.

	Weging	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Life Sciences & Health	30%	100	115	125	125	132	141	142	145
Ondernemerschap en Jong talent	19%	100	100	106	109	108	111	116	119
Onderwijs en Arbeidsmarkt	9%	100	100	104	106	115	116	115	117
Vestigingsklimaat	22%	100	101	101	102	103	106	106	109
Regiomarketing	19%	100	101	102	105	110	113	117	124
Index071		100	105	109	111	115	120	122	125

Op nationaal niveau zien we dat economisch herstel zich in de volle breedte aandient. De huizenprijzen schieten weer boven het niveau van 2008, de consumentenbestedingen komen langzaam weer op gang en bedrijfsinvesteringen nemen eindelijk weer toe. De Index071 heeft zich zoals gezegd wat atypisch ontwikkeld ten opzichte van de gehele conjunctuur door de robuuste ontwikkeling van het life sciences&health cluster. De score van 125 voor dit jaar heeft wederom veel te maken met de constante groei van het medische cluster die zich ook in het afgelopen jaar weer heeft doorgezet. Wat dat betreft geen wijzigingen ten opzichte van afgelopen jaren. Een belangrijke opsteker die daar bijkomt is dat de andere mandjes in toenemende mate mee lijken te liften op dit succes. Dat heeft vooralsnog nog niet veel te maken met conjuncturele groei. Belangrijke parameters als toegevoegde waarde, werkgelegenheid, vastgoedprijzen en het aantal bedrijven (exclusief starters) bewegen zich nog op of rondom de situatie van het precrisis-jaar 2008. Het economisch herstel dient zich in de Leidse regio al sinds 2013/2014 aan, maar is te mager om de groei van de overige mandjes in de afgelopen jaren te verklaren. De regio staat in de startblokken om wederom een periode van conjuncturele groei door te maken, maar die groei moet nog komen. Van doorslaggevend belang lijkt de groei van het aantal studenten, nieuwe bewoners, expats en startende ondernemers te zijn geweest. Los van algemeen maatschappelijke bewegingen oefent de Leidse regio een blijvende aantrekkingskracht uit op jong, internationaal en ondernemend talent. Ieder jaar vestigen ruim 11.000 nieuwe bewoners zich in het 071 gebied. Niet alleen studenten maar ook expats, binnenlandse kenniswerkers en andersoortig jong talent. Talent dat we ook graag zoveel mogelijk voor de regio willen behouden. Het welkom heten en een plaats bieden aan deze nieuwkomers lijkt daarmee een belangrijke uitdaging te zijn voor de partners van Economie071.

4. Hoe gaat het met Life Sciences & Health?

Wederom eerst de Indexcijfers en vervolgens de analyse. De ‘kenners’ van de Index071 zullen opmerken dat enkele parameters in dit nieuwe overzicht ontbreken, we verwijzen daarvoor naar de toelichting in de bijlage.

		Weging	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	Aantal werkzame personen bij life sciences bedrijven op BSP	22%	100	100	105	111	117	136	136	138
2	Aantal life sciences bedrijven BSP	11%	100	100	104	110	125	126	130	140
3	Totaal aantal bedrijven BSP	8%	100	103	107	114	127	128	128	134
4	WOZ waarde BSP	5%	100	100	100	104	103	96	96	106
5	Aantal bedrijven zorgsector (niet zijnde life sciences of individuele artsen)	11%	100	100	97	96	86	91	91	99
6	Aantal nieuwe medicijnen in ontwikkeling en op de markt, bedrijven BSP	13%	100	196	218	204	211	211	211	200
7	Verworven onderzoeksbudget LUMC en Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen	8%	100	109	120	131	127	134	134	129
8	Score Shanghai Ranking Universiteit (clinical medicine & pharmacy)	12%	100	103	101	102	106	105	106	107
9	Aantal studenten life sciences & health gerelateerde opleidingen	10%	100	100	112	112	113	124	124	132
	Life Sciences & Health		100	115	125	125	132	141	142	145

We hebben net vastgesteld – en in de vorige 071-index hebben we dat nog uitgebreider gedaan – dat het life science cluster de ‘claim to fame’ is van het 071-gebied. Inmiddels werken er alweer bijna 17.000 personen op het Bio Science Park, en de economische spill-over effecten van het cluster zijn groot. Zonder het life science cluster zou 071 in z’n economische performance een doorsnee Randstadregio zijn.

In algemene zin is wel duidelijk wat een cluster is: een thematisch gespecialiseerd samenstel van onderwijsinstellingen, onderzoek en bedrijven, met een voorwaardenscheppend overheidsbeleid. Maar het specifiek en meetbaar maken van dit algemene verhaal is lastig. Er zijn tientallen, misschien wel honderden parameters te bedenken. En per parameter is er wel weer iets af te dingen. Een voorbeeld dat in de discussie voorbij kwam, is de ontwikkeling van de waarde van beursgenoteerde bedrijven in het cluster. Dat lijkt een ‘harde’ parameter, maar veel bedrijven zijn onderdeel van een conglomeraat dat op een buitenlandse beurs genoteerd staat. De specifieke bijdrage van het Leidse bedrijf aan de beurskoers is niet te achterhalen. Tegelijk is die beursnotering ook weer geen zinloos gegeven, omdat het iets zegt over de verbondenheid van dat Leidse bedrijf met internationale waardeketens.

Daarmee hebben we direct een verdere complicatie in beeld: de kwaliteit van een cluster is een zaak van nationale en internationale vergelijkingen. Een cluster is een belangrijk vehikel voor economische concurrentie.

Met de samenstelling van de mand 'life science' moet al met al wat omzichtig worden omgesprongen. Elke parameter op zich klopt wel, maar het is onmogelijk om een of twee echte succesvoorwaarden te noemen. Het gaat meer dan in ander manden om de beweging van het geheel. Binnen die beperking, is vooral de voorspoedige ontwikkeling van het indexcijfer voor het aantal studenten life sciences een goed teken. Het betekent acceptatie door studenten van Leiden als hot spot voor life sciences.

Nog een slotopmerking van technische aard om de ontwikkeling van enkele parameters in het juiste licht te beschouwen. De weergave van de parameters in indexcijfers biedt vele voordelen als het gaat om vergelijkbaarheid, maar kan in enkele gevallen ook grote verschillen camoufleren. Zo betekent de +6 van de laatste parameter ruim 600 studenten méér ten opzichte van 2014, terwijl de daling van 11 van parameter zes 'slechts' 10 medicijnen minder betekent. In de analyse houden we daarom ook nadrukkelijk rekening met de ontwikkeling in absolute cijfers.

5. Hoe gaat het met Ondernemerschap en Jong talent?

De mand 'ondernemerschap en jong talent' verschaft een gemengd beeld.

		Weging	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1.	Aantal starters	16%	100	100	122	133	130	144	153	159
2.	Volumemutaties toegevoegde waarde COROP Leiden en Bollenstreek	25%	100	97	96	97	96	96	96	98
3.	Aantal opheffingen en faillissementen	9%	100	100	94	91	77	80	85	91
4.	Aantal zzp'ers	6%	100	100	121	133	137	146	153	161
5.	Aantal bedrijven met meer dan één werknemer	9%	100	100	103	104	105	96	103	104
6.	Aantal hoogopgeleiden	15%	100	100	100	103	103	104	104	104
7.	Aantal studenten Hogeschool en Universiteit Leiden	14%	100	102	110	114	119	125	134	140
8.	Aantal vertrekkers	6%	100	109	115	113	111	107	107	102
	Ondernemerschap en jong talent		100	100	106	109	108	111	116	119

Goed nieuws en slecht nieuws

Eerst het 'slechte nieuws'. Uit twee macro-economische parameters valt af te leiden dat de regio nog herstellend is van een zware conjuncturele crisis. De toegevoegde waarde is nog niet op het niveau van voor de crisis en het aantal bedrijfsopheffingen is nog te hoog. We kunnen aannemen dat deze parameters volgend jaar weer meer aansluiten bij de situatie van voor de crisis, meeliftend op het landelijk herstel.

Dan het 'goede nieuws'. Het is een bekend verschijnsel in de economie dat een diepgaande conjuncturele crisis structurele veranderingen versnelt. Toen de conjuncturele crisis in 2008 begon, was al snel duidelijk dat het inderdaad een diepgaande crisis zou worden, qua heftigheid te vergelijken met die van de late jaren zeventig. Dat was de crisis die Nederland tot een postindustriële land maakte, met de dienstverlening als economische motor. In 2008 was nog niet direct duidelijk om welke structuurverandering het deze keer zou gaan. Dat is het nog steeds niet helemaal, maar de parameters over het aantal starters en het aantal zzp-ers zeggen wel iets. De indexcijfers zijn absoluut revolutionair. De structuur van de beroepsbevolking is snel aan het veranderen, in de zin dat het aantal zelfstandigen, zzp-ers en andere micro-ondernemingen een steeds groter deel uitmaken van de 'workforce'. Hun aantal is de afgelopen vijftien jaar verdubbeld, naar omstreeks 15% van de beroepsbevolking. Op basis van maatschappelijke trends in het OECD-gebied, is een nieuwe

verdubbeling naar omstreeks 30% mogelijk.

Waardering voor starterschap en zzp-ers

De maatschappelijke waardering voor dit verschijnsel loopt nogal uiteen. De kritische opinie is dat veel zelfstandigen niet uit vrije keuze zijn begonnen, maar omdat ze door de crisis niet meer in loondienst konden blijven. De postbesteller is daarvan het voorbeeld: van loondienst naar een zelfstandige praktijk, maar tegen een tarief waar geen huishouden van te voeren valt, laat staan een onderneming van valt op te bouwen. Het is dat soort voorbeelden dat de vakbeweging kritisch stemt. Ook bij veel micro-ondernemingen in de bouw en de zorg worden vaak vraagtekens gezet.

Aan de andere kant is de stijging van het aantal zelfstandigen niet pas met de crisis begonnen, maar allang daarvoor. Schaarse vakmensen in bouw, zorg en ict wilden met een zelfstandige positie een hoger inkomen en vooral meer autonomie verwerven dan in loondienst mogelijk was. Die trend is doorgegaan tijdens de crisis. Natuurlijk zit daar een element in van opportuniteit (liever een laag inkomen als zelfstandige dan een werkloosheidsuitkering), maar dat was vóór de crisis ook al zo (liever meer geld en meer autonomie als zelfstandige dan zekerheid in loondienst).

En dan is er de zeer snel gegroeide groep zelfstandigen in de creatieve beroepen: kunstenaars, ontwerpers, adviseurs, redacteuren, organisatiebureaus. Bij deze mensen is sprake van een keuze voor een levensstijl: veel vrijheid, werken zonder 'baas', autonomie om zelf vorm te geven aan klantrelaties, veel combinatiemogelijkheden met privéleven en onbetaald werk, eigen allianties bouwen. In deze groep zitten ook veel 'deeltijdzelfstandigen'- mensen die een bedrijf combineren met een loondienstbaan, bijvoorbeeld als docent – en 'seriële zelfstandigen'- mensen die een eigen praktijk afwisselen met periodes in loondienst, zoals in de ict veel voorkomt.

Er zit een geografische component in het beeld. In de steden met een hoogopgeleide beroepsbevolking gaat het in het legioen van de micro-ondernemingen vaak om ondernemers van de laatstgenoemde soort: ondernemen als een vorm van emancipatie van het individu ten opzichte van de instituties van loondienst en werkgever. De verzorgende werkzaamheden in deze steden (zorg, onderhoud, bouw) worden vaak verricht door mensen 'van buiten', al was het maar omdat ze als midden inkomensgroep geen plek meer vinden op de verhitte woningmarkt in de steden. In het 071 gebied is dat ook zichtbaar. De busjes van de klusbedrijven die door Leiden kruisen, komen vaak uit Katwijk, Roelofarendsveen of andere plaatsen uit 'suburbia'.

Een Europees voorbeeld van de kracht van een economie met veel micro-ondernemingen, is Italië. Italië heeft grote maatschappelijke problemen, zoals een sterke vergrijzing en ontvolking en een matig functionerende institutionele omgeving. Dat het land toch naar behoren draait, dankt het (naar internationaal inzicht) aan de micro-onderneming (waar 30% van de Italianen werkt). Daar komen flexibiliteit en innovatie vandaan en wordt een maatschappelijk vangnet geboden.

Het 'goede nieuws' voor het 071-gebied is dat het aantal zzp-ers en het aantal starters sterk blijft groeien, zoals uit de twee parameters blijkt. Dat mag gelden als een versterking van de economische structuur. Het zijn bovendien beïnvloedbare parameters: je kunt er beleid op voeren, zoals de meeste steden waar jonge mensen heen gaan om te studeren, ook doen. Dan gaat het om ondernemerschap in de curricula van de onderwijsinstellingen, om veel contacten tussen studenten en bedrijven, om bedrijfsverzamelgebouwen, netwerken, toegang tot kleinschalig krediet, 'rommelruimtes' en regelarme zones.

Studentenaantallen als succesfactor

De mand 'ondernemerschap en jong talent' bevat ook een parameter over studentenaantallen. De gedachte is dat studenten de noodzakelijke brede basis vormen voor een kenniseconomie. Het gaat in een kenniseconomie immers niet alleen om onderzoek en kennis, maar evengoed om ondernemerschap. Een stad waar studenten hun formatieve jaren doorbrengen, is beweeglijk en heeft het goede soort 'gekke' in huis.

Nu is het aantal studenten aan hogescholen en universiteiten enorm gegroeid. De Europese doestelling (uit 2002) om een beroepsbevolking te hebben die voor de helft uit ho-opgeleiden bestaat, lijkt voorlopig niet gehaald te worden; maar de toestroom naar de instellingen was niettemin groot. Die groei gaat afvlakken of wegvallen. De verwachting was dat met de introductie van het sociaal leenstelsel veel jongeren zouden afzien van een kostbare studietijd. Maar dat is in Leiden niet gebeurd: het indexcijfer maakt opnieuw een forse sprong. Er zijn tenminste twee factoren in het spel die een Leids succes in de hand werken:

- Leiden is betaalbaar geworden. De voornaamste kostenpost tijdens een opleiding is de huisvesting. Leiden heeft daar enorme vorderingen mee gemaakt. Het contrast met het dure Amsterdam is groot. De twee universiteiten en de hogescholen in Amsterdam trekken fors minder belangstelling.
- Onder druk van arbeidsmarkt, crisis en sociaal leenstelsel, stijgt de belangstelling van studenten voor technische studierichtingen. Voor de Nederlandse economie is dat goed nieuws. En ook voor de gespecialiseerde universiteiten in Wageningen (groen), Eindhoven en Delft (techniek). Leiden kan met alle biomedische studies steeds beter op dit rijtje aansluiten. De reputatie van Leiden is aan het kantelen: van een letterenbolwerk naar 'bèta gedreven', een stad die tussen de klassieke brede universiteiten en de gespecialiseerde universiteiten in staat. Dat komt in de huidige markt goed uit.

Op lange termijn krijgt ook Leiden te maken met dalende studentenaantallen, simpelweg omdat de demografie dat dicteert. Groei of zelfs behoud van het aantal studenten moet komen uit de internationalisering van het onderwijs. Voor de toekomst moet rekening gehouden worden met een studentenpopulatie die tot 35% uit buitenlanders bestaat. Vanuit de aantallen bezien, is er alle reden om de internationalisering met evenveel energie aan te pakken als de huisvesting.

6. Hoe gaat het met onderwijs en arbeidsmarkt?

Twee nieuwe parameters maken hun opwachting in het mandje onderwijs en arbeidsmarkt, beide ontleend aan het grote schoolverlatersonderzoek van het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA). Ten eerste het aantal gediplomeerden op hbo en mbo niveau binnen de Leidse regio dat binnen drie maanden na afronding van de studie een baan of vervolgopleiding vindt. En daarnaast het aantal van deze ‘nieuw werkenden’ dat ook emplooi heeft gevonden op minimaal het eigen kwalificatieniveau.²

		Weging	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1.	Aantal leerbedrijven	17%	100	100	101	107	109	112	112	112
2.	Aantal plaatsingen op een leerbaan of stageplaats (bbl en bol)	12%	100	100	100	90	107	74	69	66
3.	Percentage mbo niveau 4 studenten (t.o.v. totaal aantal mbo studenten)	15%	100	100	103	106	118	120	120	127
4.	Aantal hbo studenten verpleegkunde en (bio)techniek	14%	100	100	106	109	119	138	138	146
5.	Aantal mbo studenten techniek (niveau 4)	15%	100	100	108	114	122	129	129	131
6.	Aantal gediplomeerden (hbo en mbo) met een baan of opleidingen binnen 3 maanden ³	14%	-	-	-	-	-	-	115	114
7.	Aantal gediplomeerden (hbo en mbo) met een baan op eigen kwalificatieniveau ²	14%	-	-	-	-	-	-	115	110
	Onderwijs en arbeidsmarkt		100	100	104	106	115	116	115	117

We hebben in de verantwoording een voorbehoud gemaakt ten aanzien van het gebruik van ‘surveys’ in de Index, en zijn dan ook voorzichtig in de hantering van deze nieuwe Indexcijfers. Voorlopig komen deze nieuwe parameters inhoudelijk echter het dichtst in de buurt bij een antwoord op de vraag: hoe verloopt de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt? Het lijkt na één jaar meten nog wat vroeg te zijn om al te stellige conclusies te trekken. De lichte daling hoeft niet direct iets te betekenen. Met de aantrekkende economie mogen we volgend jaar mogelijk zelfs een kleine plus verwachten op deze parameters.

Wat kunnen we verder nog zeggen over de ontwikkelingen binnen dit mandje?

² Het ROA is gelieerd aan de Universiteit van Maastricht. Zie appendix voor een technische toelichting; op het schoolverlatersonderzoek, deze parameters in het bijzonder, en de toevoeging van parameters aan een bestaande mand.

³ Nieuwe parameters krijgen als startpunt het gemiddelde indexcijfer van het mandje mee van voorgaande Index071, zie technische toelichting in de appendix.

Een van de problemen in de aansluiting van het onderwijs op de arbeidsmarkt is de vraagarticulatie: wat vragen de bedrijven precies van het onderwijs? Hoeveel mensen hebben de bedrijven nodig en welke kwalificaties moeten die mensen hebben? Dat soort vragen is amper te beantwoorden. Voor een deel komt dat door de kortcyclische bedrijfsvoering in veel ondernemingen. 'Acht weken is bij ons de strategische lange termijn', merkte een woordvoerder uit de industrie onlangs op. Een industrie, overigens, die al tientallen jaren had overleefd, maar kennelijk steeds met een heel korte spanningsboog. Voor een ander deel is dat soort vragen niet te beantwoorden door een taalverschil. Sommige werkgevers uit het mkb komen vaak niet verder dan een functieprofiel als: 'hij moet van aanpakken weten en goed gemotiveerd zijn'. Daar is vanuit het onderwijs geen opleidingsprofiel voor te maken. Pas bij nader onderzoek blijkt die werkgever een installatietechnicus op niveau 4 te bedoelen. En tenslotte is de vraagkant van de markt ook niet altijd goed georganiseerd. Er zijn heel veel intermediaire instituten die proberen sturing te geven aan het onderwijsproces, maar vanuit de bedrijven worden die instituten vaak gezien als verlengstuk van de overheid en niet als spreekbuis van de ondernemingen.

Van onderwijskant speelt mee dat de wens om goed te luisteren naar het regionale bedrijfsleven er wel is, maar de ruimte om er gehoor aan te geven vaak beperkt is. Vooral in het hbo lijkt de werkelijkheid van het onderwijs meer bepaald te worden door curriculumvoorschriften, visitatiecommissies en andere onderwijsinterne mechanismen dan door de vraag op de regionale arbeidsmarkt.

Maar wanneer we ons beperken tot een hoofdlijn, is er weldegelijk iets te zeggen over de vraag vanuit de bedrijven. Twee aspecten zijn:

1. In Nederland geldt een diploma op niveau 2 van de kwalificatiestructuur (samenvallend met tweejarig mbo) als het startbewijs voor de arbeidsmarkt. In beginsel moet niemand de schoolpoort verlaten met minder dan dat niveau. Maar in de praktijk zijn functies op niveau 2 al aan het uitsterven, althans onder marktconforme condities (gesubsidieerde arbeid is een ander verhaal). In grote bedrijfstakken als de zorg en de industrie komen nauwelijks nog niveau 2 functies voor en zelfs weinig niveau 3 functies. De vraag van de bedrijven begint feitelijk pas echt bij niveau 4. Vanaf dat moment kan sprake zijn van een baan met een inkomen dat economische zelfstandigheid mogelijk maakt. Ook wanneer een werkgever zijn functie-eisen verpakt in motivationele woorden – zoals zojuist geciteerd – blijkt er bij navraag bijna altijd een competentieprofiel mee bedoeld te worden dat begint bij niveau 3 of 4. De eerste opgave voor het onderwijs is feitelijk een kwalificatiekwestie: probeer zoveel mogelijk mensen zo hoog mogelijk in de kwalificatiestructuur te laten uitstromen.
2. De tweede hoofdlijn is heel simpel: hoe meer techniek, hoe beter. Van de banen in Nederland is omstreeks 19% technisch van karakter. In de ons omringende landen – Scandinavië, Zwitserland, Duitsland, Oostenrijk – is dat omstreeks 24%. Als dat de norm is, komt Nederland omstreeks een half miljoen bèta- en technisch geschoolden van mbo, hbo en wo-niveau te kort. Dat tekort is zo structureel, dat werkgevers hun investeringsbeleid er op zijn gaan afstemmen. Heel veel technische werkgelegenheid is gewoon verdwenen. Het mechanisme 'banen verdwijnen omdat er geen mensen zijn' kan in de techniek zeker ook omgedraaid worden: 'banen komen er omdat er mensen zijn'. Hoe meer technisch opgeleiden, hoe groter de investeringsbereidheid van ondernemers.

Voor 'health city' Leiden geldt daarnaast natuurlijk dat er veel vraag is naar hooggeschoold zorgpersoneel. Het LUMC, de andere ziekenhuizen en een hele serie andere klinische voorzieningen moeten gedragen worden door een vrij kleine arbeidsmarkt, ingeklemd tussen de topklinische voorzieningen van de

beide metropolen Amsterdam en Rotterdam-Den Haag. Het gaat overigens juist in de topklinische voorzieningen niet alleen om zorgpersoneel, maar ook – alweer – om techniek. Volgens sommige tellingen is de zorg, na de industrie, de grootste werkgever van technisch geschoold personeel.

Als we nu vanuit deze achtergrond naar de index kijken, dan heeft het onderwijs in het 071-gebied uitgesproken goed nieuws voor werkgevers: het aandeel van de niveau 4 studerende onder de mbo-populatie neemt fors toe, een signaal van een krachtige kwalificatiewinst voor de regionale economie. En de meest relevante opleidingen voor de arbeidsmarkt – (bio) techniek en zorg – zitten flink in de lift.

Daar tegenover staat de onthutsende ontwikkeling van de parameter over de plaatsing van mbo-ers in leerbanen en stageplaatsen. Stages en leerbanen zijn het allerbeste instrument voor het onderwijs om te doen wat de werkgevers verlangen. Elke mbo-student weet wat 'gaan voor het eggie' voor impact heeft op zijn beroepsperspectieven. Maar als de werkgevers die leerbanen en stageplaatsen gewoon niet leveren, valt dat instrument stil. Er is stellig werk aan de winkel voor de bedrijven in het 071-gebied.

7. Hoe gaat het met het vestigingsklimaat?

		Weging	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1.	Totale WOZ waarde niet-woningen	9%	100	106	106	109	109	105	100	104
2.	Totale werkgelegenheid	26%	100	102	102	103	102	101	101	100
3.	Werkgelegenheid industrie	9%	100	96	88	86	87	87	87	87
4.	Werkgelegenheid zakelijke dienstverlening	7%	100	97	92	89	96	96	96	91
5.	Leegstaande bedrijfsruimte (in m2 bvo)	7%	100	100	100	99	86	81	94	101
6.	Aantal in- en uitstappende treinreizigers	7%	100	100	96	105	107	117	117	118
7.	Autobereikbaarheid economische hotspots	14%	100	100	100	100	100	100	100	108
8.	Aantal horecabedrijven per 10.000 inwoners	8%	100	100	100	102	103	106	106	112
9.	Gemeentelijke uitgaven aan sport, openbaar groen en cultuur	7%	100	102	110	112	113	115	107	111
10.	Aantal misdrijven	4%	100	109	105	108	117	125	125	136
	Vestigingsklimaat		100	100	101	102	103	106	106	109

We kunnen de mand ‘vestigingsklimaat’ het beste duiden als: ‘de patiënt is aan de beterende hand, maar ziet nog wit’. De mand bestaat uit parameters die grotendeels meegolven met landelijke trends, maar wel op langere termijn met regionaal beleid te beïnvloeden zijn. Een paar observaties:

- De werkgelegenheid is in de crisis op peil gebleven, maar de zakelijke dienstverlening en vooral de industrie hebben klappen gehad. Dat is voor de economische structuur van het gebied jammer: de beide sectoren waren al slecht vertegenwoordigd in de regio, dat wordt nu nog minder. En het gaat wel om de sectoren met een hoge waardetoevoeging, waar allerlei waardeketens bij toeleveranciers en in de verzorgende bedrijvigheid om heen hangen.
- De woz-waarde van het zakelijk onroerend goed blijft op peil. De woz-waarde-ontwikkeling van woningen zou er anders uitzien (namelijk een snel herstel), maar stabilisatie is voor de niet-woningen landelijk gezien al een behoorlijk resultaat. De leegstand van zakelijk onroerend goed lijkt op z’n retour, dat zou voor volgende jaren in een hoger indexcijfer voor de woz-waarde kunnen resulteren.
- Het aantal horecabedrijven maakt een gestage groei door. We vermoeden een verband met de veranderende bevolkingssamenstelling: meer expats, meer passanten. Die zijn vaak klein behuist, kopen weinig spullen, maar maken des te meer gebruik van daghoreca. Het aloude koffiehuis – aan het begin van de twintigste eeuw een broeinest voor politiek-culturele plannenmakerij - is weer helemaal terug, deze keer voorzien van wifi en werkplekken.

- De gemeenten houden hun uitgaven voor het verblijfsklimaat (cultuur, groen, sport) redelijk op peil.
- De veiligheid verbetert spectaculair. Het is een landelijk beeld – de criminaliteit is over een brede linie aan het dalen – maar voor het vestigingsklimaat is het wel zo prettig dat de regio dat landelijk beeld volgt.

8. Hoe gaat het met de regiomarketing?

		Weging	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1.	Aantal verhuisde personen naar de Leidse regio	15%	100	104	100	111	115	113	113	122
2.	Aantal expats	20%	100	105	106	109	112	118	125	129
3.	Aantal dagbezoeken van Nederlanders aan Leiden	12%	100	99	108	85	83	79	79	68
4.	Aantal overnachtingen in logiesaccomodaties	21%	100	101	102	117	125	131	131	163
5.	Score Leidse regio gemeenten op verschillende ranglijsten	18%	100	97	96	93	101	104	109	105
6.	Score onderwijsinstellingen op verschillende ranglijsten	14%	100	100	101	109	115	116	132	127
	Regiomarketing		100	101	102	105	110	113	117	124

De ontwikkeling van de index voor de mand 'regiomarketing' geeft een scherp beeld van de functie van het 071-gebied in het stedelijk netwerk van Nederland. Heel kort gezegd:

- De klassieke toerist – de 'dagjesmens' - is op zijn retour en is dus ook in dit gebied steeds minder te vinden
- ...en op allerlei lijstjes waarin woonmilieus met elkaar worden vergeleken, schiet het met de reputatie van de regio ook niet echt op.

Is dat ernstig? Nee, helemaal niet, want:

- Het gaat uitstekend met de internationalisering van de beroepsbevolking...
-met de reputatie van de kennisinstellingen ...
- ...en dat levert kennelijk ook voldoende zakelijke bezoekers op om het aantal hotelovernachtingen flink omhoog te stuwen.

Wat zegt dat nu over de functie van 071 in het stedelijk netwerk? Kennelijk is het niet de functie van 071 om te excelleren als bestemming voor de klassieke toerist. De attracties van het gebied – waaronder het strand en een historische binnenstad – zijn niet onderscheidend genoeg. De klassieke Nederlandse dagjesmens gaat naar Amsterdam. Met alle overlast van dien voor die stad, maar dat is een ander verhaal. De functie van 071 in het stedelijk netwerk is die van een campus: een internationaal kennisbolwerk.

Voor het marketingbeleid is dit een interessante opgave. Ga je in je marketing je zwakke kant trachten te versterken en dus mikken op versterking van de toeristische attractiewaarde? Of ga je je sterke kant uitbuiten en je richten op nog meer expats en andere kenniswerkers?

Appendix: Technische toelichting

Ten aanzien van voorgaande Index zijn er enkele technische wijzigingen gemaakt. Enerzijds vanuit de wens om nieuwe parameters toe te voegen gezien de hoge gebruikswaarde (zie het mandje 'onderwijs en arbeidsmarkt'). Anderzijds hebben we te maken met enkele wegvallende parameters door aflopende statistieken, een euvel wat we met enkele kleine technische ingrepen hebben verholpen. Het zomaar weglaten of toevoegen van parameters zonder verder ingrijpen zou methodisch onverantwoord zijn. Oude parameters hebben bijgedragen aan de Indexcijfers van voorgaand jaar en alleen weglaten zou betekenen dat de gemiddelde indexcijfers per mandje zouden verspringen, zonder dat er daadwerkelijk sprake is van een ontwikkeling in de praktijk. En nieuwe parameters toevoegen op het indexcijfer 100 zou eveneens de score onevenredig beïnvloeden.

Voor de samenstelling van de Index betekent dat het volgende. We meten in deze Index de ontwikkeling van iedere parameter tussen 2014 en 2015, de score in voorgaande jaren is daar onafhankelijk van. Technisch gezien wordt daarmee 2014 het nieuwe startjaar, aan de hand waarvan we ontwikkelingen meten. Formeel valt daarmee het verband weg tussen het beginjaar 2008 en het nieuwe jaar 2015. In de praktijk is het verband tussen beide uiteraard nog sterk aanwezig. De in voorgaande jaren opgebouwde scores zijn een bepalende factor in het vaststellen van het nieuwe indexcijfers, voorgaande scores kunnen niet zonder aanwijsbare praktijkontwikkelingen teniet worden gedaan. Daarmee is de stabiliteit van de Index gewaarborgd.

Onderstaand een overzicht van de wijzigingen op parameter-niveau ten opzichte van voorgaande editie.

- In het mandje Life Sciences & Health zijn de gegevens ten aanzien van wetenschappelijke publicaties, promoties, promovendi en buitenlandse masterstudenten niet meer publiekelijk toegankelijk. Schrappen van deze parameters blijkt geen grote invloed te hebben op het algemene beeld van dit mandje. De wegingsfactor van deze parameters was in de vorige editie vrij laag, en de inhoudelijke overeenkomst met de overige parameters in het mandje groot. De wegingsfactor is verdeeld over de rest van de parameters in dit mandje.
- Nog twee parameters die weggevallen zijn uit de overige mandjes. UWV is gekomen tot een nieuwe regio-indeling waarop arbeidsmarktinformatie beschikbaar is. Het aantal vacatures is alleen nog maar raadpleegbaar voor Holland Rijnland, en niet (volgens de oude indeling) voor Den Haag e.o. inclusief Leidse regio. Deze parameter had slechts een zeer lage wegingsfactor, die we hebben verdeeld over de andere parameters. Het tijdverlies woon- en werkverkeer was altijd een vaste waarde in de cijferopstellingen van de 'Atlas van Gemeenten', maar is dit jaar er tussenuit gevallen. We hebben de weging van deze parameter toebedeeld aan het inhoudelijk soortgelijke 'bereikbaarheid van economische hotspots'.
- In het mandje Onderwijs en Arbeidsmarkt zijn als gezegd twee parameters toegevoegd uit Schoolverlatersonderzoeken van ROA: de BVE-monitor en HBO monitor. Beide cijfers zijn enkel op COROP niveau beschikbaar, dat is de Leidse Regio en de Bollenstreek. Aangezien het zwaartepunt van de opleidingen zich in de Leidse regio bevindt zijn deze cijfers goed hanteerbaar. Beide parameters beginnen op het gemiddelde indexcijfers van het mandje onderwijs en arbeidsmarkt van vorig jaar, 115. Het nieuwe indexcijfer in 2015 is berekend als verandering ten opzichte van dit basisjaar (dus -1 voor de parameter 'binnen 3 maanden emplooi' en -5 voor 'baan op eigen niveau').

De meerderheid van de parameters blijven ongewijzigd ten opzichte van de voorgaande editie van de Index. Voor een uitgebreide toelichting op de keuze van deze parameters, verwijzen we graag naar de Index 2015. We volstaan hier met een weergave van de gegevensbronnen van zowel de 'oude' als recent toegevoegde parameters.

Parameter	Bron
Life sciences & health	
Aantal werkzame personen bij life sciences bedrijven op BSP	Leiden Bio Science Park Foundation
Aantal life sciences bedrijven BSP	Leiden Bio Science Park Foundation
Totaal aantal bedrijven BSP	Leiden Bio Science Park Foundation
WOZ waarde BSP	Gemeente Leiden, Beleidsonderzoek en Analyse (BOA)
Aantal bedrijven zorgsector (niet zijnde life sciences of individuele artsen)	Kamer van Koophandel, handelsregister
Aantal nieuwe medicijnen in ontwikkeling en op de markt, bedrijven BSP	Leiden Bio Science Park Foundation
Verworven onderzoeksbudget LUMC en Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen	Universiteit Leiden en LUMC, jaarverslagen
Score Shanghai Ranking Universiteit (clinical medicine & pharmacy)	Shanghai Ranking
Aantal studenten life sciences & health gerelateerde opleidingen	Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO)
Ondernemerschap en jong talent	
Aantal starters	Handelsregister KvK
Volumemutaties toegevoegde waarde COROP Leiden en Bollenstreek	Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS)
Aantal opheffingen en faillissementen	Handelsregister KvK
Aantal zzp'ers	Handelsregister KvK
Aantal bedrijven met meer dan één werknemer	Handelsregister KvK
Aantal hoogopgeleiden	CBS
Aantal studenten Hogeschool en Universiteit Leiden	DUO
Aantal vertrekkers	CBS
Aansluiting onderwijs en arbeidsmarkt	
Aantal leerbedrijven	Stichting Samenwerking Beroepsonderwijs en Bedrijfsleven (SBB)
Aantal plaatsingen op een leerbaan of stageplaats (bbl en bol)	SBB
Percentage mbo niveau 4 studenten (t.o.v. totaal aantal mbo studenten)	DUO
Aantal hbo studenten verpleegkunde en (bio)techniek	DUO
Aantal mbo studenten techniek (niveau 4)	DUO
Aantal gediplomeerden (hbo en mbo) met een baan of opleidingen binnen 3	Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA), BVE Monitor en

maanden	HBO Monitor
Aantal gediplomeerden (hbo en mbo) met een baan op eigen kwalificatieniveau	ROA, BVE Monitor en HBO Monitor
Vestigingsklimaat	
Totale WOZ waarde niet-woningen	CBS
Totale werkgelegenheid	Bedrijvenregister Zuid-Holland
Werkgelegenheid industrie	CBS
Werkgelegenheid zakelijke dienstverlening	CBS
Leegstaande bedrijfsruimte (in m2 bvo)	Kantorenmonitor Holland Rijnland
Aantal in- en uitstappende treinreizigers	Kerncijfers Holland Rijnland
Autobereikbaarheid economische hotspots	Google Maps
Aantal horecabedrijven per 10.000 inwoners	CBS
Gemeentelijke uitgaven aan sport, openbaar groen en cultuur	CBS
Aantal misdrijven	CBS
Regiomarketing	
Aantal verhuisde personen naar de Leidse regio	CBS
Aantal expats	CBS
Aantal dagbezoeken van Nederlanders aan Leiden	Continu Vakantieonderzoek
Aantal overnachtingen in logiesaccomodaties	Belastingssamenwerking Gouwe-Rijnland (BSGR)
Score Leidse regio gemeenten op verschillende ranglijsten	Atlas van Gemeenten, Economische Toplocaties, Elsevier Beste Woongemeenten, Ranking Kantoorlocaties Jones Lang Lasalle, MKB vriendelijkste gemeenten, Continu Vakantieonderzoek
Score onderwijsinstellingen op verschillende ranglijsten	Times Higher Education World Universities Ranking, QS World University Ranking, Shanghai Index, CWTS Leiden Ranking, Beste Hogescholen volgens Keuzegids